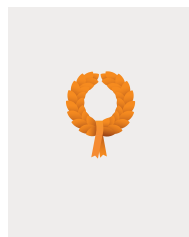


**wie**  
herdenken  
wij op  
**4mei?**

visuele gids

Uitgeverij Pluim

# Inhoud



p. 6 - 21

## Inleiding



p. 22 - 61

## Joodse, Roma en Sinti slachtoffers

Joodse slachtoffers  
p. 24-43

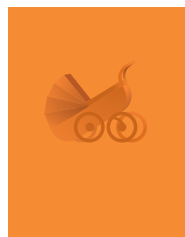
Joodse slachtoffers  
uit Amsterdam  
p. 44-55

Roma en Sinti  
slachtoffers  
p. 56-61



p. 62 - 79

## Verzets- slachtoffers



p. 80-123

## Overige burger- slachtoffers

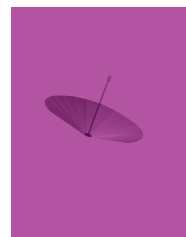
Overige burgerslachtoffers  
per leeftijdsgroep  
p. 82-91

Slachtoffers  
luchtaanvallen  
p. 92-101

Slachtoffers  
dwangarbeid  
p. 102-111

Slachtoffers  
Hongerwinter  
p. 112-117

Slachtoffers  
Jehova's getuigen  
p. 118-123



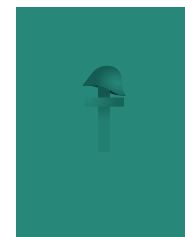
p. 124 - 141

## Nederlandse bur- gerslachtoffers Nederlands- Indië / Indonesië

1942 - 1945  
p. 126-133

Indonesische Onafhan-  
kelijkheidsoorlog  
p. 134-137

Nasleep Indonesische  
Onafhankelijkheids-  
oorlog  
p. 138-141



p. 142 - 173

## Militaire slachtoffers en koopvaardij

Militaire slachtoffers  
p. 144-153

Koopvaardijslachtoffers  
p. 154-165

Militaire slachtoffers  
Indonesische Onafhan-  
kelijkheidsoorlog  
p. 166-169

Militaire slachtoffers  
vredesmissies  
p. 170-173



p. 174 - 187

## Alle slachtoffers per leeftijds- groep en geslacht

- Joden
- Roma en Sinti
- Hongerwinter
- Daling volks-  
gezondheid
- Oorlogshandelingen
- Bevrijding
- Dwangarbeiders
- Jehova's getuigen
- Nederlandse burgers  
Nederlands-indië /  
Indonesië
- Militairen
- Koopvaardij



p. 188 - 215

## Verantwoording

p. 188-201

## Bronnen en literatuur

p. 202-211

## Dankwoord

p. 213

## Colofon

p. 214-215

## Inleiding

In 2020 vieren we vijfenzeventig jaar ononderbroken vrijheid. Op 5 mei 1945 werd Nederland bevrijd van het juk van vijf jaar onderdrukking door een buitenlandse bezetter, Nazi-Duitsland. Honderdduizenden Nederlanders overleefden de bezetting niet. Wereldwijd liep het aantal dodelijke slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog op tot ten minste vijfenvijftig miljoen, van wie ruim de helft burgers. Niet eerder in de menselijke geschiedenis vielen door een oorlog zoveel doden.

De Tweede Wereldoorlog liet een groot litteken achter en leidde tot de overtuiging: dit nooit meer. Om die gedachte levend te houden herdenken we op 4 mei de oorlogsslachtoffers en vieren we op 5 mei de bevrijding. Maar aan wie denk je als je bij de dodenherdenking twee minuten stil bent? Welke betekenis geef je daar driekwart eeuw na de bevrijding nog aan?

De meeste mensen die vandaag de dag oorlogsslachtoffers herdenken, hebben aan de oorlog zelf geen enkele herinnering. Zij kennen hooguit de herinneringen van anderen, de indrukwekkende verhalen die ze hebben gehoord van ouders of grootouders, of die ze kennen uit boeken en films. Als je zelf alleen vrijheid kent, hoe houd je dan het besef levend dat vrijheid niet vanzelfsprekend is? We kunnen wel zeggen de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog nooit meer te willen meemaken, maar herkennen we nieuwe vormen van vrijheidsberoving en onderdrukking? En zijn we in staat daar tijdig iets tegen te doen?

Achteraf denken we dat je dergelijke verschrikkingen ziet aankomen, maar in 1933 voorzag maar een enkeling hoe gruwelijk de twaalf jaar daarna zouden zijn voor zovelen.

Vlak na de oorlog, in 1946, werd door de Regeringsvoorlichtingsdienst met medewerking van de Nederlandsche Stichting voor Statistiek een boekje uitgebracht met de titel *Hoe Nederland den Vrede wint*. Hierin werden de gevolgen van de oorlog in twintig grafieken en pictogrammen zichtbaar gemaakt. Deze waren vormgegeven door de kunstenaar Gerd Arntz (1900-1988), die samen met Otto Neurath (1882-1945) de grondlegger is van de beeldstatistiek in Nederland. Op pagina zes van dit boekje worden de 'verliezen aan oorlogsslachtoffers' en het aantal 'weggevoerden' in pictogrammen getoond. Een groot aantal van hen staat nog bij de groep 'vermist'. Dat zijn vooral burgerslachtoffers, van wie het lot pas later bekend zou worden. Arntz en Neurath begrepen dat een beeld meer kan zeggen dan woorden. Dat geldt in deze tijd van internet, Facebook, Instagram en YouTube meer dan ooit. De afgelopen decennia hebben individuele verhalen over heldendom en slachtofferschap in oorlogstijd hun verdiende plaats gekregen. We vergaten daarbij soms hoe ontzettend veel slachtoffers binnen bepaalde groepen vielen – vrouwen en mannen, kinderen, volwassenen en ouderen – evenals de vraag waarom sommige groepen zoveel harder werden getroffen dan andere. Om dat in beeld te brengen is deze visuele gids gemaakt.

Als leidraad voor wie er worden herdacht hebben we het officiële Memorandum van het Nationaal Comité 4 en 5 mei gevolgd. Alle door het Comité onderscheiden groepen slachtoffers zijn in dit boek terug te vinden: gesneuvelde militairen, gevallen verzetsstrijders, vervolgd, slachtoffers van bombardementen,

liquidaties en de Hongerwinter. In totaal gaat het om ongeveer 295.000 slachtoffers. In de verantwoording aan het eind van het boek gaan we in op de aantallen en hoe deze berekend zijn.

De opzet van de herdenking is sinds de bevrijding verschillende malen veranderd. In de zomer van 1945 besloot de Nederlandse regering een nationale Bevrijdingsdag in te stellen. Dat werd 5 mei, de dag dat in Hotel De Wereld in Wageningen de onderhandelingen over de Duitse overgave waren begonnen. In een ander deel van het Koninkrijk, het toenmalige Nederlands-Indië, was de oorlog nog gaande. Op 15 augustus, na de Amerikaanse atoombommen op Hiroshima en Nagasaki, gaven ook de Japanners zich over. De Nederlandse kolonie in 'de Oost' was nu van de Japanse bezetters bevrijd; de Tweede Wereldoorlog was feitelijk ten einde. Vrijwel tegelijkertijd, op 17 augustus 1945, riepen Indonesische leiders de onafhankelijkheid uit van hun land. Dat vormde het begin van een nieuwe oorlog, een koloniale oorlog, waaraan pas vier jaar later een eind kwam toen de Nederlandse regering de onafhankelijkheid van Indonesië alsnog erkende.

Anders dan voor het vieren van Bevrijdingsdag kwam het initiatief voor een aparte herdenking van de oorlogsslachtoffers niet van de regering, maar van Jan Drop (1907-1993), een gereformeerde verzetsman uit Den Haag. Drop, wiens vader en broer waren geëxecuteerd, vormde met enkele medestanders de Commissie Nationale Herdenking 1940-1945. Aan de vooravond van Bevrijdingsdag wilden zij degenen herdenken die 'voor ons Vaderland streden en vielen'. Hun oproep vond massaal gehoor; de richtlijnen voor de plechtigheid werden in honderden gemeenten nagevolgd.

Op overheidsgebouwen en bij burgers thuis, stelde de Commissie in haar eerste schrijven, wordt op 4 mei om 18.00 uur de vlag halfstok gehangen. Om 19.30 uur zetten zich in het hele land stille tochten in beweging naar plaatsen waar gevallen te betreuen zijn. Zelf organiseerde Drop de herdenking op de Waalsdorper-vlakte, het duingebied bij Den Haag, waar meer dan tweehonderdvijftig gevangenen waren geëxecuteerd. Van 19.45 uur tot dertig seconden voor 20.00 uur luiden op zo veel mogelijk plaatsen kerkklokken. Om 20 uur precies wordt twee minuten lang een 'volkomen stilte' in acht genomen. In heel het land zal op dat moment 'een ieder, in- of buitenshuis, staande de doden herdenken'.

De sobere opzet van de herdenking betekende dat bij de stille tochten niemand op de voorgrond trad, niet om het woord te voeren, niet om een krans te leggen. Deelname was individueel, niet namens een organisatie of als hoogwaardigheidsbekleder; vlaggen en vaandels waren niet toegestaan. Alleen het brengen van een 'eenvoudige hulde' door het strooien van bloemen op de 'plaats der herinnering' was geoorloofd. De herdenking kende 'rang noch stand', iedereen was welkom, ongeacht politieke voorkeur en godsdienstige overtuiging. In 'stille eenheid' werden de gevallen herdacht.

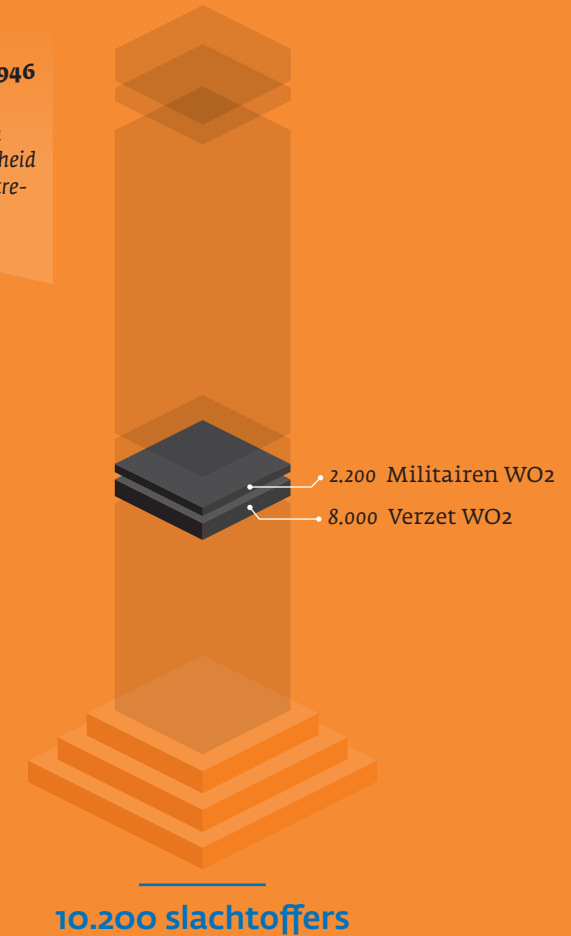
Wat begon als particulier initiatief werd al snel een nationale plechtigheid. Gaandeweg werden – mede onder druk van belangengroepen – kleinere en grotere wijzigingen doorgevoerd. Tijdens de Koude Oorlog gingen die gepaard met bittere conflicten tussen communistische en anticomunistische verzetsmensen. De door communisten geïnitieerde Februaristaking van 1941, een in Europa unieke daad van verzet tegen de eerste razzia's, werd lang door aparte organisaties in onderlinge rivaliteit herdacht.

1946

## Totaal aantal slachtoffers herdacht

### Memorandum 1946

*[E]en herdenking van allen, die voor de vrijheid van ons Vaderland stre-den en vielen.*

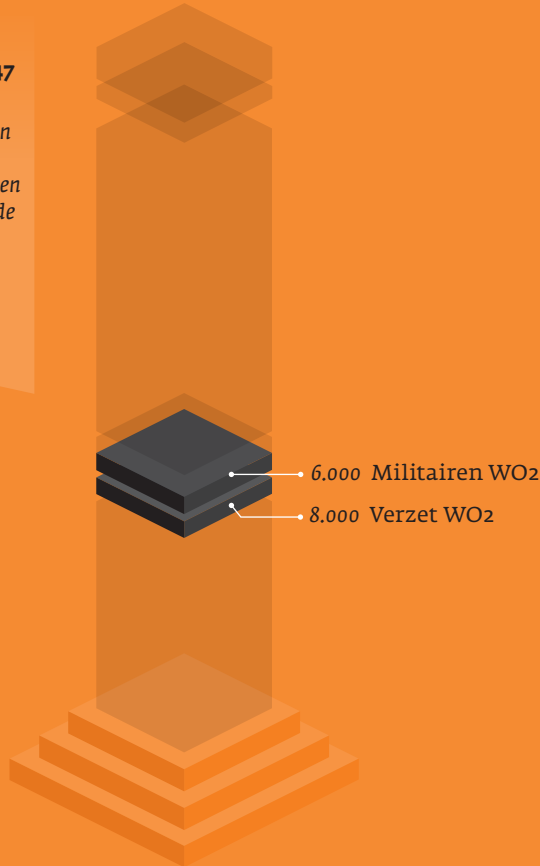


1947

## Totaal aantal slachtoffers herdacht

### Memorandum 1947

*Herdacht zullen worden zoowel de Nederlandse militairen, zeelieden en verzetsstrijders als de geallieerde militairen, die voor de bevrijding voor ons Vaderland gevallen zijn.*



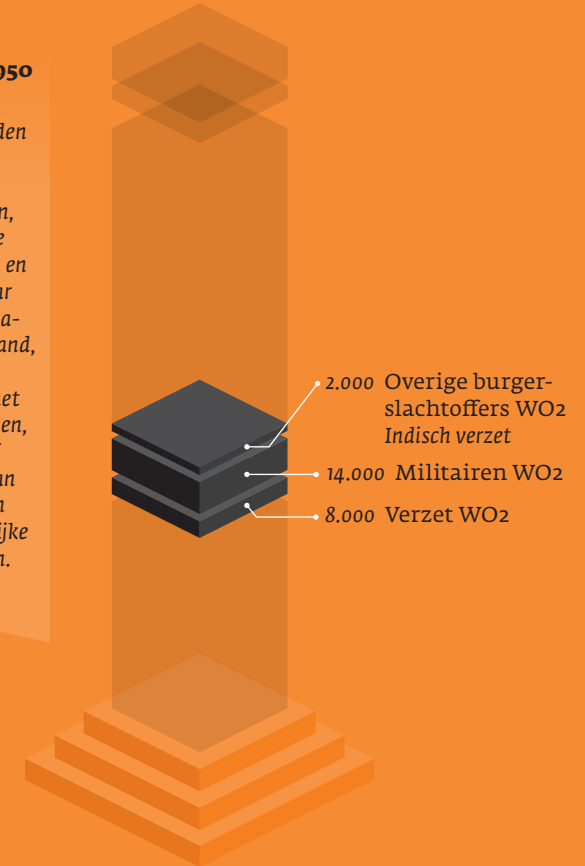
14.000 slachtoffers

1950

## Totaal aantal slachtoffers herdacht

### Memorandum 1950

*Herdacht zullen worden de militairen van de Nederlandse strijdkrachten, de zeelieden, de verzetsstrijders, de geallieerde militairen en alle overigen, die waar ook ter wereld, in de jaren van de oorlog te land, ter zee of in de lucht voor de vrijheid van het Koninkrijk zijn gevallen, of als Nederlander of Nederlands onderdaan ten gevolge van tegen hen gerichte vijandelijke actie zijn omgekomen.*



24.000 slachtoffers